

УДК 338.3

П. О. Фененко,
аспірант, Приватний вищий навчальний заклад “Європейський університет”

ОСОБЛИВОСТІ ОПОДАТКУВАННЯ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЮ ПРОДУКЦІЄЮ: ДОСВІД КРАЇН СВІТУ

Стаття присвячена дослідженню особливостей оподаткування зовнішньої торгівлі сільськогосподарською продукцією у країнах — лідерах світового аграрного ринку. Висвітлено досвід оподаткування в цій сфері, ефективно діючі механізми якого можуть бути впроваджені у вітчизняній системі оподаткування.

The research in this article is about the features of taxation of the agricultural products foreign trade in the countries which are the leaders of the world agricultural market. It is highlighted the experience of taxation in this area, effective mechanisms of which can be implemented in the national taxation system.

Ключові слова: оподаткування зовнішньої торгівлі, сільськогосподарська продукція, вивізні мито, ввізні мито, державне регулювання, рівень тарифного захисту.

Key words: taxation of the foreign trade, agricultural products, export duty, import duty, the government regulation, the level of tariff protection.

ВСТУП

Світовий досвід свідчить, що кожна країна має свої особливості оподаткування зовнішньої торгівлі сільськогосподарською продукцією. Для України економічна інтеграція у світову спільноту є визначальним вектором зовнішньоторговельної політики, отже, механізми та інструменти оподаткування необхідно адаптувати та гармонізувати у відповідності, у першу чергу, до норм країн Європейського союзу (ЄС), оскільки на сьогоднішній день актуальним є питання створення зони вільної торгівлі з ЄС.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання адаптації вітчизняної практики до світового досвіду оподаткування зовнішньої торгівлі сільськогосподарської продукції висвітлені у працях вітчизняних науковців і практиків, зокрема П. Гайдуцького, М. Дем'яненка, І. Кириленка, В. Месель-Веселяка, П. Саблука, О. Онищенко, Т. Осташко, В. Точиліна, О. Шпицака та ін. Проте економічні реалії сьогодення зумовлюють подальше дослідження даної проблематики.

Основною метою статті є дослідження особливостей оподаткування зовнішньої торгівлі сільськогосподарської продукції країн світу, визначення перспективних напрямків модернізації податкового регулювання зовнішньої торгівлі сільськогосподарською продукцією в Україні з урахуванням положень і досвіду сучасної системи податкового регулювання сільськогосподарського ринку окремих держав.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Доволі парадоксальним виявляється вивчення досвіду регулювання зовнішньої торгівлі сільськогосподарською продукцією за допомогою інструментів оподаткування у розвинених країнах світу, які оголосили принципи лібералізації ключовими у зовнішньоторговельній політиці, проте на практиці виявляється кардинально протилежна ситуація.

У сучасних умовах всі без винятку держави зовнішньоекономічну діяльність сільськогосподарських підприємств регулюють через митний тариф і нетарифні обмеження. Тобто оподаткування зовнішньої торгівлі

сільськогосподарською продукцією відбувається шляхом справляння мита.

Митно-тарифне регулювання експортно-імпорتنих операцій розвинутих країн світу в основному відповідає рекомендаціям міжнародних організацій. У країнах з ринковою економікою з метою заохочення припливу капіталу до країни митом оподатковується лише імпорт, а експортне мито не застосовується, а у США це навіть заборонено законодавчо [1, с. 602].

У США основним засобом регулювання імпорту є обкладання товарів при ввозі митами. Розмір такого обкладання визначений Митним тарифом США.

Правила митної оцінки і процедура митного обкладання встановлені Законом про тарифи 1930 року, у який періодично вносяться зміни, що приводять його у відповідність з торгово-політичним курсом американського уряду конкретного періоду [3, с. 136]. Середній зв'язаний тариф на ввіз продуктів сільського господарства у 2011 році становив 4,9% [9].

У міру поступового зниження ставок митного тарифу у США усе більшу роль для стримування конкуренції на американському ринку з боку іноземних постачальників грають нетарифні бар'єри. Найбільш характерною формою нетарифних обмежень ввозу в США є кількісні обмеження. У країні підтримуються тарифні квоти на 4,5% тарифних ліній сільськогосподарських продуктів [9]. Тарифними квотами обмежується ввіз незбираного молока, риби, картоплі тощо. Також передбачається можливість уведення прокламацією Президента США абсолютної квоти на ввіз м'яса [3, с. 137].

З боку уряду США не потрібен дозвіл на імпорт у країну більшості товарів. Однак ввіз деяких сільськогосподарських товарів здійснюється по ліцензіях виданих Міністерством сільського господарства.

Відповідно до Закону про регулювання експорту 1979 року урядовий контроль за експортом здійснюється на підставі трьох критеріїв: національної безпеки США, розуміння зовнішньої політики країни і дефіцитності товару на внутрішньому ринку [8].

Варто відзначити, що незважаючи на заклики Світової організації торгівлі про лібералізацію зовнішньої торгівлі, США використовують приховане (часом і явне) субсидювання національних виробників у сільському господарстві по відношенню до країн, що розвиваються. Цей захід є зворотнім боком демпінгу, оскільки собівартість субсидованої продукції знижується, і вона експортується за дискримінаційно низькими цінами [3, с. 139].

Узагалі у будь-якій державі, яким би не був рівень розвитку системи оподаткування зовнішньої торгівлі сільськогосподарської продукції та її регулювання, завжди існує деякий конфлікт інтересів між споживачами та виробниками чи переробниками. Для того щоб скоригувати дисбаланс у намаганнях отримати дешеву продукцію та більші прибутки, держави вдаються до застосування різних механізмів за допомогою своїх повноважних представників, що сприяє збереженню здорового паритету інтересів. У кожній країні до цього питання підходять по-своєму, враховуючи цілий ряд політичних, економічних, соціальних і навіть географічних особливостей.

Так, країн-лідери з експорту зернових мають різні підходи до вирішення цього питання.

Експорт зернових культур у Сполучених Штатах Америки здійснюють виключно приватні компанії, за винятком продовольчої допомоги. Уряд напряму не залучений до повсякденного процесу експортних операцій зернових і олійних культур, які експортують приватні комерційні компанії, що конкурують між собою. Якщо уряд США надає міжнародну продовольчу допомогу, він також укладає угоду на купівлю та перевезення товару з приватними структурами, які за ринковими цінами продають і транспортують необхідний товар до країни-імпортера.

До 2007 року держава надавала підтримку фермерам у вигляді грошової допомоги на 1 га, а також викупувала частину врожаю, якщо ціни на біржах були нижчі за мінімальну гарантовану, наприклад, нижче за \$2 за бушель кукурудзи. Але із зростанням світових цін на продовольство цей механізм втратив свою актуальність.

Уряд не створює резервних фондів, оскільки сформовані попит і пропозиція дозволяють компаніям як експортувати зерно, так і продавати його всередину країни за цінами, які задовольняють усіх учасників ринку.

У той же час держава зобов'язує експортерів заповнювати експортні декларації, які повинні містити всю інформацію про товар і про компанію-експортера (якість, кількість і база експортної поставки).

Держава в особі USDA (Міністерства сільського господарства США) також забезпечує учасників ринку оперативною інформацією про ситуацію на ринку. Щотижня публікують загальнодоступні звіти про експорт зерна, а раз у місяць виходять зернові баланси як в США, так і у світі [8].

У Канаді існує дві системи експорту пшениці та ячменю. Одна з них — це вільна торгівля та експорт зерна усіма учасниками ринку (фермерами і трейдерами) — діє у всіх східних провінціях Канади.

Друга система діє вже понад 60 років у західних провінціях, де головним і єдиним гравцем на ринку є Канадська рада з пшениці і ячменю. Рада належить фермерам і кооперативам. Купуючи зерно у виробників, Рада забезпечує його експорт, розподіляючи усі доходи між виробниками пропорційно зданій продукції. Сам же Комітет працює на безприбутковій основі, а керівництво комітету обирають самі виробники.

Незважаючи на монополію, Рада може користуватися послугами торговельних компаній, щоб вони доставляли зерно до порту, і оплачує компаніям ці послуги. Роль держави у цьому випадку зведена лише до законодавчого забезпечення діяльності Ради. Усі інші зернові та олійні культури реалізують і експортують за першою схемою усі провінції Канади.

Канада має доволі високий рівень тарифного захисту свого внутрішнього ринку сільського господарства, де середній зв'язаний тариф складає 18% [9].

Захищаючи власний ринок від надходження дешевої кукурудзи від південного сусіда — США, Канада у межах установлених правил торговельної угоди КАРТА включила так званий триггер (спусковий гачок), уводячи антидемпінговий тариф обсягом 4 долара США за кожну тонну кукурудзи, що ввозитиметься в Канаду з

США [5].

Достатньо цікавою є аргентинська модель оподаткування зовнішньої торгівлі сільськогосподарської продукцією. В останні роки в Аргентині отримали розвиток зони вільної торгівлі, переважно орієнтовані на імпорт. На їх території не застосовуються звичайні митні процедури, товари звільнюються від мит і податків, не застосовуються методи тарифних і нетарифних торгових обмежень. Стягуються податок на прибуток і статистичний збір. ПДВ стягується з подальшим відшкодуванням імпортерам.

Однак поза зонами вільної торгівлі рівень захисту ринку сільськогосподарської продукції надзвичайно високий порівняно з іншими країнами. Так, середній зв'язаний тариф — 32,4%, середній зв'язаний тариф за режимом найбільшого сприяння — на рівні 10,4%, проте, максимальний тариф не перевищує 35% [9].

До останнього часу в Аргентині не застосовувалися експортні мита. Проте, відповідно до Закону № 25561 про надзвичайний економічний стан, який був прийнятий в січні 2002 року, на ряд експортних сільськогосподарських товарів з березня 2002 року встановлені експортні мита в розмірах 5,10 і 20%, зокрема на різні види борошна, рослинні масла, плоди (насіння) зернових і олійних культур, соєвий і соняшниковий шрот.

В Аргентині діє система стимулювання і підтримки експорту, основними елементами якої є три діючих режими. Перший режим — “реїнтегрос” — полягає в повному або частковому поверненні національним підприємствам внутрішніх податків, які стягуються на різних етапах виробництва і реалізації товарів, призначених на експорт. Ставки повернення податків визначені в розмірі від 0% до 12% від експортної ціни ФОБ.

Наступний режим “дрю-бек” дозволяє експортерам товарів повертати вартість імпортного тарифу, статистичного збору, ПДВ, сплачених при імпорті продукції, яка потім була використана при виробництві і збуті експортних товарів.

Режим тимчасового ввезення відносно постачання товару на експорт передбачає відміну митного тарифу і інших податків при імпорті продукції, призначеної для використання у виробництві товарів, що випускаються для експорту, а також в їх оформленні (тара і упаковка).

У країні регулюють експорт пшениці та кукурудзи. Роль держави полягає у веденні чіткої статистики внутрішнього споживання та експорту, прогнозування майбутнього врожаю. Розрахункові баланси по культурам є головним аргументом для збільшення чи зменшення експорту. На підставі балансу дають висновок про обсяги експортних квот. Усі ці дані є абсолютно відкритими для всіх учасників ринку. Обсяг можливого експорту оприлюднюється до початку збору врожаю, щоб не затримувати експорт у перші місяці після жнив.

Право на отримання квоти мають усі без виключення учасники ринку: і трейдери, і сільгоспвиробники. Ця система дозволяє державі не робити закупівель зерна в резерв, оскільки в країні завжди його достатньо для внутрішнього споживання. Увесь обсяг експорту ділять на періоди, і експорт здійснюють рівномірно протягом усього року. Держава це робить для того, щоб остаточ-

но визначити обсяг врожаю і регулювати розмір квот, якщо врожай менший чи більший за очікуваний [11].

Регулювання зовнішньої торгівлі сільськогосподарською продукцією в країнах ЄС забезпечує підтримку внутрішніх виробників, захищаючи їх від негативного впливу змін у кон'юктурі світових ринків, і дозволяє вести активну зовнішньоторговельну діяльність, збуваючи на світових ринках значні обсяги продукції за умови збереження власної продовольчої безпеки. Для досягнення цих цілей у країнах ЄС використовується кількісне, цінове й митне регулювання. Кількісне регулювання аграрного ринку здійснюється за допомогою інтервенції купівлі й продажу сільськогосподарської продукції та заставних операцій [12, с. 5].

Взагалі, аграрний протекціонізм вважається найбільш витонченим у ЄС. Там, де міжнародні зобов'язання зв'язують урядом руки в їх тарифній політиці, вишукуються інші інструменти протекціонізму, використовуються податки і збори, що накладаються винятково на імпортні товари. Застосовуються антидемпінгові процедури проти імпорту, який швидко зростає на товари з третіх країн, що насамперед були соціалістичними [3, с.143].

Сьогодні основною тенденцією у зовнішній торгівлі ЄС сільськогосподарською продукцією із країнами, що не входять до ЄС, є посилення експортних позицій ЄС-27. У 2010 році, вперше за останні роки, ЄС став нетто-експортером продукції аграрного сектору — позитивне сальдо зовнішньоторговельного балансу склало 6 млрд євро, однак, вже у 2011 році негативне сальдо становило 28 млрд євро [10].

Починаючи із моменту завершення створення внутрішнього ринку у 1992 році, ЄС має єдиний Митний тариф. Європейський Союз є у значній мірі відкритим ринком для країн, які користуються режимом найбільшого сприяння, із тарифом встановленим на рівні 4.2%. Однак, по аграрному сектору політика ЄС націлена на підтримку високого рівня самодостатності по первинних сільськогосподарських продуктах, включаючи пшеницю, молокопродукти й м'ясо, що призводить до встановлення вищих за середні митних тарифів на імпорт сільськогосподарської продукції із простим середнім значенням на рівні 17,3% [6].

При регулюванні імпорту Євросоюз часто застосовує паратарифні заходи, які збільшують вартість товару, що імпортується, понад митний збір (на певний відсоток або на певну величину на одиницю товару), наприклад у рамках всього ЄС встановлюється додаткове мито на борошно.

ЄС застосовує заходи контролю над цінами продукції, яка вироблена європейськими фермерами. Для забезпечення підвищення ціни на імпорт до необхідного рівня, застосовуються “ковзаючі” збори. Такими зборами обкладаються живі тварини, м'ясо, молочні продукти, зернові, деякі овочі і фрукти та продукти з них, олійні насіння. Залежно від товару збір стягується замість мита або разом з ним.

На додаток до імпортних зборів з деяких товарів, зазначених у інтегрованому тарифі, стягується ще й сільськогосподарський збір. Ним оподатковуються деякі живі тварини, м'ясо, молочні продукти, свинячий і пташиний жир. Сільськогосподарський збір

стягується за специфічними ставками, які встановлюються регламентами Комісії Євросоюзу.

Ще одним видом додаткових платежів, у зв'язку з імпортом аграрної продукції є компенсційний збір, який застосовується до свіжих овочів і фруктів, а також до деяких рибопродуктів. На дані види продукції на початку кожного господарського року встановлюються довідкові ціни на основі цін виробників ЄС. Імпортна ціна обчислюється як ціна продажу імпортних товарів на ринку ЄС за вирахуванням митних зборів. Вона не повинна опускатися нижче довідкової. Якщо імпортна ціна товару тримається на більш низькому рівні протягом двох днів підряд, то стягується компенсційний збір, він дорівнює різниці між довідковою та фактичною цінами. Довідкові ціни на виноградний сік і вино регламентовані інтегрованим тарифом, на решту товарів довідкові ціни встановлюються поточними регламентами Комісії Євросоюзу. Розміри компенсційних зборів залежать від світових та єдиних цін Європейського Союзу на сільськогосподарські товари (при зниженні світових цін розмір збору збільшується, при збільшенні — знижується).

Відсоток від загального обсягу тарифів на сільськогосподарську продукцію, на якому спостерігаються тарифні піки, складає приблизно 10 відсотків і включає в себе такі сільськогосподарські продукти як яловичина і баранина, молокопродукти й цукор [4, с. 58].

Середній зв'язаний тариф на продукти сільського господарства складає в ЄС 13,8%. Слід зазначити, в Україні він знаходиться на рівні 11,1%, згідно зобов'язань взятих при вступі до СОТ. Тарифний захист ринку сільськогосподарської продукції ЄС у 2011 році доцільно розглянути у контексті величин середніх "зв'язаних" митних тарифів, середніх та максимальних рівнів митних тарифів за режимом найбільшого сприяння (РНС) (табл. 1).

Як видно з табл. 1, найбільший рівень тарифного захисту має ринок молока та молочних продуктів ЄС, де середній тариф у 2011 році становив 52,2%, на той час як в Україні — лише 10%. Максимальні тарифи на продукцію тваринного походження в ЄС сягають 140% у результаті застосування тарифних квот [9].

ЄС підтримує тарифні квоти на 9% тарифних ліній сільськогосподарських продуктів. Це — велика рогата худоба (ВРХ), високоякісна яловичина, морожене м'ясо ВРХ, морожена яловичина для переробки, масло, тверді сири, сухе молоко, просо, цукрова тростина, цукор, часник, консервовані гриби, продукти із свинини, продукти із курей та індиків, продукти з яєць та альбумін, пшениця, ячмінь, кукурудза та сорго, овес, рис, виноградний сік та виноградне сушло.

Для імпорту в межах тарифних квот застосовуються імпортні ліцензії. Цей режим встановлює додаткові нетарифні бар'єри для українського агропродовольчого експорту. Україна ж використовує тарифну квоту лише на цукрову тростину з імпортним тарифом 50% понад тарифну квоту [2].

У провідних країнах-виробниках зерна держава створює умови найбільшого сприяння для розвитку зернового господарства, забезпечення певного рівня

Таблиця 1. Тарифний захист ринку сільськогосподарської продукції ЄС, 2011 рік

Продукція	Середній зв'язаний тариф, %	Середній тариф РНС, %	Максимальний тариф РНС, %
Продукти сільського господарства	13,8	13,9	
Живі тварини, м'ясо і м'ясопродукти	24,3	23,0	140,0
Молоко та молочні продукти	57,6	52,2	205,0
Овочі, фрукти й живі рослини	10,4	11,5	170,0
Зерно та продукти його переробки	20,3	16,3	167,0
Олійні культури, олії та жири	6,6	7,1	171
Цукор та кондитерські вироби	28,3	29,1	131

Джерело: складено за даними щорічного звіту СОТ [9].

його рентабельності [12].

Європейський Союз широко застосовує практику регулювання пропозиції та внутрішньої ціни на зернові за допомогою інструментів оподаткування. Так, наприкінці 2007 року було скасовано мито на більшість зернових через дефіцит зерна на внутрішньому ринку ЄС. Рішення розповсюджується на всі зернові, крім вівса, гречихи та проса. У 2008 році рішення було продовжено ще на один маркетинговий рік — до 31 червня 2009 року. Проте дія мита відновилася на початку 2009 року.

До запровадження пільгового режиму ЄС мав "нульове" імпортне мито на пшеницю твердих сортів, високоякісну пшеницю м'яких сортів, жито та сорго. Водночас на імпорту зернових з окремих регіонів існували певні квоти. Імпорту понад цих квот призводив до стягнення мит.

Нульові ставки мит застосовувалися до імпорту твердої пшениці, високоякісної м'якої пшениці, жита та сорго в рамках квот і 93 євро за тону — якщо імпорту перевищує квоти. Мито на кукурудзу становило 0 євро за тону з 1 жовтня 2007 року в рамках виділених квот і 95 євро — у випадку перевищення імпортних квот. Крім того, в 2003 році було запроваджено квоти на імпорту ячменю та низькоякісної і середньоякісної м'якої пшениці з країн СНД.

У середині 2012 року зерновий комітет Єврокомісії задля зниження ціни на фуражне зерно та на зерно низької та середньої якості відмінив мито на імпорту цих культур, яке становило 16 євро/т та 12 євро/т відповідно.

Однак наприкінці жовтня 2012 року було ухвалено рішення про відновлення мита на імпорту зерна. Наразі ставка мита на пшеницю становить 95 є/т, на ячмінь — 93 є/т, на жито — 24,16 є/т, на кукурудзу — 8,68 є/т, сорго — 24,16 є/т. Тож, менше як через рік з часу скасування мит на імпорту зерна ЄС для захисту свого внутрішнього ринку знову його прикрив. Такі заходи є, в першу чергу, перешкодою на шляху більш дешевого зерна з Росії та України. Однак, трейдери, які вже почали здійснювати поставки до моменту ухвалення рішення про відновлення мита, зможуть поставити зерно на діючих раніше умовах [7].

Торгівля та експорт зернових здійснюється в ЄС без будь-яких обмежень. Будь-яка компанія чи фермер може стати експортером. Для всіх учасників рівні права

і однотипна процедура експорту. Головною вимогою Європейської комісії, яка відповідає за торгівлю, є декларування кількості зерна, яку компанії збираються експортувати. Ця процедура необхідна, щоб Комісія мала можливість оцінити темпи експорту і своєчасно коректувати свої зернові баланси. Після проходження процедури декларування компанія отримує експортну ліцензію, що дає право відвантаження зерна на експорт.

Комісія також може у випадку високих темпів експорту регулювати його, встановлюючи квоти, але до сьогодні подібний метод обмеження не застосовувався.

Щоб запобігти різкому зниженню цін на зернові, в ЄС діє механізм закупівлі зерна у фермерів в інтервенційний фонд. Проте ЄС прагне поступово відійти від такої дороговартісної практики. Наприклад, з травня 2010 року ячмінь вже виключено з переліку товарів, які підлягають інтервенції [6].

До товарів, що походять з України, митний тариф ЄС передбачає застосування конвенціональних мит відповідно до положень Генеральної угоди з тарифів і торгівлі та двосторонніх угод, які заключила Україна з окремими членами ЄС. За ними українським товарам надається режим найбільшого сприяння. Пільгові ставки мита для харчових продуктів та сільськогосподарської продукції знижено на 10—30%, їх середньоарифметичний рівень складає 12,4%. Для решти товарів мита режиму найбільшого сприяння становлять від 25 до 70% від автономних ставок митного тарифу ЄС, а їх середній рівень — 6,4% [6].

Розмитнення вітчизняної сільськогосподарської продукції у країнах ЄС, від застосування декретованої митної вартості та діючої системи оподаткування, робить її дорогою, що в свою чергу не вигідно зарубіжним контрагентам, оскільки останні можуть придбати аналогічну або ідентичну продукцію у країнах ЄС безмитно.

ВИСНОВКИ

З огляду на проведені дослідження, можна зробити висновок, що оподаткування зовнішньої торгівлі сільськогосподарської продукції у країнах-лідерах світового аграрного ринку здійснюється з урахуванням захисту інтересів вітчизняних товаровиробників у сфері сільського господарства та з метою забезпечення продовольчої безпеки. Що має бути визначальним вектором у розбудові системи оподаткування і в Україні. Враховуючи те, що продовольча продукція стане в майбутньому найдорожчим ресурсом, Україна, використовуючи свої можливості, може стати однією із лідерів світового ринку сільського господарства та продовольства.

Література:

1. Гребельник О.П. Митне регулювання зовнішньоекономічної діяльності: підручник / О.П. Гребельник. — К.: Центр навч. літ-ри, 2005. — 696 с.
2. Осташко Т.О., Точилін В.О., Венгер В.В. Вплив ЗВТ з ЄС на провідні експортоорієнтовані галузі економіки України / Т.О. Осташко, В.О. Точилін, В.В. Венгер // Національне господарство України: теорія та практика управління: зб. наук. праць / ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України". — 2011. — С. 28—52.
3. Шпичак О.О. Оподаткування експорту-

імпорту продукції рослинництва та продуктів її переробки / О. О. Шпичак. — К.: ННЦ "ІАЕ", 2004. — 257 с.

4. Муді Р., Поліводський О. Експортно-імпортні операції з країнами ЄС: сільгосппродукція: [посібник з правових питань]. — К.: СПС-Інфо, 2005. — 106 с.

5. Шевченко Н.Ю. Світовий досвід митного регулювання експорту зерна. / Н.Ю. Шевченко // Економічний вісник Донбасу. — 2009. — № 2 (16). — С. 161—163.

6. Спільна аграрна політика Європейського Союзу: можливості та виклики для України. — К.: НІСД, 2011. — 19 с.

7. Офіційний сайт Статистичної організації Європейської Комісії [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>

8. Офіційний сайт Міністерства сільського господарства Сполучених Штатів Америки [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.usda.gov>

9. World Tariff Profiles 2012. Printed by WTO Secretariat. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.wto.org/ENGLISH/res_e/publications_e/world_tariff_profiles12_e.htm

10. Офіційний сайт Європейської комісії [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113459.pdf

11. Нетарифні обмеження експорту товарів в Аргентину / Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку та торгівлі / Державна підтримка українського експорту [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ukrexport.gov.ua/ukr/torg_obmegennja/arg/6175.html

12. Кирилов Ю.Є. Розвиток зовнішньоекономічної діяльності на ринку зерна: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. ек. наук. спец. 08.07.02 "Економіка сільського господарства і АПК" / Ю.Є. Кирилов. — Житомир, 2005. — 17 с.

Стаття надійшла до редакції 30.11.2012 р.